

Jandala Csilla–Sándor Tibor

Világörökségi helyszínek turisztikai hasznosítása Magyarországon

A Ripa Pannonica lehetőségei

Use of World Heritage Sites in Hungary

Opportunities in Ripa Pannonica

Összefoglalás

A tanulmány a világörökségek turizmusban betöltött szerepével foglalkozik. Vizsgálja a világörökségek kialakulásának történetét, bemutatja a magyarországi helyszíneket. Elemzi, milyen feltételekkel lehet egy világörökségi helyszín turisztikai termék alapja. Kiemelten kezeli a várományosi listán szereplő limest, annak eredetét, nemzetközi szerepét.

Summary

The role of world heritage sites in tourism is defined and characterized in this article. Following an analysis of the history of the world heritage convention, Hungarian world heritage sites are shown along

DR. JANDALA CSILLA, tanszékvezető főiskolai tanár, rektorhelyettes, Edutus Főiskola Turizmus Tanszék (jandala.csilla@edutus.hu), DR. SÁNDOR TIBOR főiskolai tanár, Edutus Főiskola Turizmus Tanszék (sandor.tibor@edutus.hu).

with a description of the conditions of sustainable tourism product development.

The emphasis is on LIMES, its origin, history, international role and potentials in Hungary.

A TURIZMUS TENDENCIÁI

Napjainkban a turizmus hihetetlen ütemben fejlődik világszerte. Ez a gyors változás a keresleti-kínálati trendekre is hatással van: újabb és újabb desztinációk kapcsolódnak be fogadó területként – elsősorban Ázsiában és a csendes-óceáni szigetvilágban –, konkurenciát teremtve az addig meghatározó szerepet játszó Európának. A kereslet is jelentősen átalakult: az emberek többet és többször utaznak, és már nemcsak paszszív szemlélői a látottaknak, hanem aktívan részt kívánnak venni a fogadó terület által kínált élményekben.

Ebben a helyzetben a turizmusszakma feladata, hogy felkeltse és fenntartsa az érdeklődést a leendő turistákban egy-egy desztináció iránt. Ez nem könnyű, hiszen a turisták mindig valami újat keresnek, ugyanakkor az attrakciók száma véges. A természeti, illetve kulturális vonzerők gyakorlatilag világszerte ismertek. Megoldást csupán a már ismert attrakcióknak új turisztikai terméké váló alakítása jelenthet: azaz ugyanazt kell kínálnunk, csak másként.

A TURIZMUS ÉS A KÖRNYEZET VISZONYA

A turizmus és a tága értelmezett környezet viszonyáról a Manilában 1980-ban a Turisztikai Világszervezet (mai neve: UNWTO, azaz United Nations World Tourism Organization) által rendezett konferencián esett szó először. A végső ajánlásként megfogalmazott és nyilvánosságra hozott ún. Manilai nyilatkozatban a turizmus lényegéeként a természeti és kulturális környezet kihasználása, de egyben megőrzése került meghatározásra.

A Világszervezet által 1985-ben kiadott Tourism Bill of Rights and Tourist Code kimondja, hogy a turizmus környezete védelemre szorul, hiszen az nem más, mint az emberiség öröksége.

A Globe '90 konferencián Vancouverben hangzott el először, hogy a turizmus fejlesztésének követnie kell a fenntarthatóság elvét, azaz azo-

kat a módszereket, formákat kell előnyben részesítenünk a fejlesztések során, melyek nem okoznak károkat a természeti és kulturális környezetben, azaz az erőforrásokat olyan módon kell kihasználnunk, hogy arra még a jövőben is legyen lehetőség.

A VILÁGÖRÖKSÉG EGYZEMÉNY TÖRTÉNETE

A turizmus 20. század végi tendenciái és a fenntartható turizmus fejlesztésének elvei alapján kézenfekvőnek tűnt a világörökségek turisztikai hasznosításának lehetősége.

Mivel a turistákat az egyedi, meg nem ismételtető attrakciók vonzzák, nyilvánvaló, hogy a valóban egyedi vonzerőként számon tartott világörökségi helyszínek turisztikai terméké fejlesztve különleges vonzerőt és különleges kínálatot jelentenek.

A világörökségek meghatározásának, nyilvántartásba vételének, kezelésének története az 1950-es évekre nyúlik vissza, amikor Egyiptom – elsősorban politikai okoknál fogva, erőfitogtatásként – elhatározta az Asszuáni-gát megépítését. Ez egyben azt is jelentette, hogy a Nílus mentén álló Abu Simbel-i templomokat elárasztották volna. A hír hallatára óriási nemzetközi összefogás indult meg az UNESCO égisze alatt, melynek eredményeként 1959-ben Abu Simbel és Philae templomait hatalmas kőtömbökre darabolták, és néhány száz méterrel odébb újra felépítették. A munkálatok költsége 80 millió dollárt tett ki, melynek felét mintegy 50 állam biztosította.

Az akció bebizonyította, hogy a világ képes és kész a kulturális örökség védelmére, a nemzetközi összefogásra. Ezután az UNESCO hozzálátott az ICOMOS-szal (Műemlékek és Történelmi Együttesek Nemzetközi Tanácsa) együttműködve egy, a kulturális örökség védelméről szóló egyezmény kidolgozásához. Időközben kiegészült a tervezet a természeti értékekkel is, így 1972-ben az ENSZ stockholmi konferenciáján már egy kibővített előterjesztést tárgyalt.

A részt vevő tagállamok egyhangú támogatásával született meg az *Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről*. 1978-ban vették fel az első helyszíneket a Világörökségi listára.

A Világörökség Egyezményhez 2012. szeptemberig összesen 190 ország csatlakozott. A Világörökségi listára felvett helyszínek száma napjainkra az ezerhez közelít. A helyszínek a természeti, a kulturális vagy

a természeti/kulturális örökségek csoportjába tartoznak. Külön listán szerepelnek a veszélyben lévő, gyors beavatkozást igénylő helyszínek.

Az UNESCO Világörökségi listájára történő felterjesztés a tagállam feladata. Az ezzel kapcsolatos hazai folyamatokat hazánkban a Magyar Országgyűlés a 2011. évi LXXVII. törvénnyel a világörökségről, illetve a 315/2011. (XII. 27.) számú, a világörökségi kezelési tervről, a világörökségi komplex hatásvizsgálati dokumentációról és a világörökségi várományos helyszínekről szóló kormányrendelettel szabályozta. A pályázati dokumentáció összeállítását követően kerülhet fel egy-egy örökség a hazai Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékébe, majd onnan kormánydöntést követően történhet jelölés az UNESCO Világörökségi listájára.

A jelenleg nyilvántartott 981 világörökség kb. 80%-a kulturális örökségként (759 helyszínen), 20%-a természeti örökségként (193 helyszínen), 29 helyszínen pedig a vegyes kategóriában került regisztrálásra. Ezek egyúttal csaknem 1000 olyan turisztikai vonzerőt is jelentenek, illetve jelenthetnek, melyek vitathatatlanul nagy értéket képviselő, egyedi, versenyképes turisztikai terméké alakíthatók.

VILÁGÖRÖKSÉGI HELYSZÍNEK MAGYARORSZÁGON

Magyarország 1985-ben csatlakozott a Világörökség Egyezményéhez, majd két évre rá egyszerre két helyszínnel, Budapest Duna-parti látképeivel, illetve Hollókővel felkerült a kulturális világörökségek listájára. Nyolc évvel később az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjait a természeti világörökségek közé választották, ami két szempontból is különleges volt: egyrészt a nem szokványos, két ország által közösen benyújtott pályázat miatt, másrészt mert a Világörökségi listán szereplő barlangok között csak néhány olyan található, amit kifejezetten a természeti képződmény okán tekintenek örökségnek.

Az UNESCO 2003-ban újabb egyezményt fogadott el, mely a világ megfoghatatlan, szellemi kulturális örökségének (Intangible Cultural Heritage) megőrzéséről szól. Ennek listáján jelenleg 213 örökség szerepel. Magyarország 2006-ban csatlakozott az egyezményhez, így már hazai szellemi örökségek is találhatóak a világlistán: a *mohácsi busójárás maszkos télűző szokása*, a *matyó népművészet*, valamint a *solymászat*. A magyarországi világörökségek teljes listáját az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: A magyarországi világörökségek

Helyszín	Felvétel éve / Örökségfajta
Budapest Duna-parti látképe, valamint a budai Várnegyed, az Andrásy út és történelmi környezete	1987 és 2002 / Kulturális
Hollókő ófalu és táji környezete	1987 / Kulturális
Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai	1995 / Természeti
Az ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és közvetlen természeti környezete	1996 / Kulturális
Hortobágyi Nemzeti Park – a Puszta	1997 / Kulturális (kultúrtáj*)
Pécsi ókeresztény sírkamrák	2000 / Kulturális
Fertő / Neusiedlersee kultúrtáj	2001 / Kulturális (kultúrtáj)
A tokaji történelmi borvidék	2002 / Kulturális (kultúrtáj)

* *Kultúrtáj: Történelmi tájak, melyeket az ember a természettel közösen hozott létre.*

A VILÁGÖRÖKSÉGEK TURISZTIKAI HASZNOSÍTÁSÁNAK
ALAPVETŐ FELTÉTELEI

A világörökségek helyszíneinek bevonása a turizmusba nagy körültekintést kíván. A tervezés, fejlesztés során a fenntartható turizmus fejlesztésének általános elveiből kiindulva, mindvégig tekintettel kell lennünk a világörökségek természetéből adódó sajátos követelményekre.

A fejlesztés széles körű együttműködéssel, összefogással valósítható meg, amiben egyaránt szerepe van az államnak, a turizmusszakmának, a fogadó területnek és közösségének, valamint maguknak a látogatóknak, a turistáknak is.

Az állam feladatai közé tartozik többek között az örökségek fenntartása, védelme, a szükséges teherbíró képességi vizsgálatok elvégzése, a megfelelő infrastruktúra biztosítása, a szükséges tájékoztatás végzése, a témával összefüggő oktatási, nevelési programok támogatása és a szakemberek kinevelése.

A turizmusszakma feladata, hogy a világörökségek hasznosításakor hosszú távon gondolkodjanak, azaz a fenntarthatóság és a teherbíró képesség figyelembevételével alakítsák ki a kínálatukban szereplő turisztikai terméket. A termékfejlesztés legyen komplex; a termék minden elemét egyszerre, egymással összhangban kezelje, és a keresleti tendenciákat követve, a lakosság bevonásával, egyetértésével jöjjön létre a kíná-

lat. A kiegészítő szolgáltatások is legyenek autentikusak, és harmonizáljanak a turisztikai termékkel.

A látogatók akkor képesek hozzájárulni az örökségek védelméhez, ha már odaérkezésük előtt felkészülnek a látnivalókból, tisztában vannak azzal, hogyan kell ott viselkedniük, mit tehetnek, és mit nem, és teljes mértékben tiszteletben tartják a helyi szokásokat.

A világörökségi helyszínek turizmusa megköveteli a fenti szempontok alapján kidolgozott speciális menedzsmenteszközök alkalmazását, illetve a folyamatos kontrollt. Ha a fogadó területen a helyszín kezelője valamilyen problémát tapasztal, azonnali beavatkozásra van szükség, a nagyobb veszély elkerülése érdekében.

Nyilvánvaló, hogy a turizmusnak nemcsak a hasznosításban, hanem a világörökségi helyszínek fenntartásában is jelentős szerep jut. Nemzetközi példák igazolják, hogy ebben különleges lehetőséget jelent az egyes helyszínekre irányuló tanulmányi kirándulások szervezése, melyeket az állam is támogat, illetve támogathat. Így a jövő turistagenerációinak nevelésével hosszú távon biztosítható a helyszínek védelme.

Természetesen a turisztikai hasznosítás többféle lehet: kialakítható elsődleges és kiegészítő termék is a világörökségekre építve. Ez attól függ, hol található a világörökség, milyen a helyszín turizmusa általában, melyek az ott tapasztalható keresleti tendenciák, milyenek az infrastrukturális adottságok. Egyértelműen javasolható a világörökségeknek a különleges turisztikai kínálatba való beemelése például incentive utak, zarándokutak, kulturális rendezvények részeként.

A tapasztalat azt mutatja azonban, hogy lehet bármilyen körülmény között a termékfejlesztés, a kívánt hatás elmarad, ha nincs látható jele annak, hogy a látogató világörökségi helyszínen jár. A turizmus marketingeszközeinek felhasználásával erre az eddigieknél jóval nagyobb hangsúlyt kellene fektetni hazánkban, különösen azokon a helyszíneken, ahol a turizmus forgalma egyébként is jelentős, például Budapesten. Ezáltal ugyanis az adott fogadó terület turisztikai vonzásértéke megsokszorozódhat.

**...a jövő turistagenerációinak
nevelésével hosszú távon
biztosítható a helyszínek
védelme.**

A LIMES ÉS VILÁGÖRÖKSÉGI JELÖLÉSÉNEK HELYZETE

A limes főnév eredeti jelentése szerint hadi utat, azaz olyan utat jelent, amelyet a Római Birodalom csapatai használtak. Szükség esetén az Imperium Romanum bármely útja hadi útként szolgált. Traianus (98–117), majd Hadrianus (118–137) császárok uralmának idejétől kezdve az Imperium – mivel elérte védhetőnek tartott legnagyobb kiterjedését – fokozatosan lemondott a további terjeszkedésről. A hadi utak már nem egyszerűen az összeköttetést, hanem egyre inkább a védekezést biztosították.

Pannonia meghódítására Kr. e. 12 és 9 között, Augustus (Kr. e. 27.–Kr. u. 14.) uralkodása alatt került sor. A római jelenlét az 5. század elejéig tartott, lakossága ekkor elmenekült, majd 433-ban a provincia területét végleg átadták a hunoknak. Kiterjedése nagyobb volt a Dunántúlnál, Ausztria és a délszláv államok területére is átnyúlt. Története folyamán, elsősorban háborús okokból, egyre kisebb részekre osztották. Főbb központjai Carnuntum (Deutsch-Altenburg, Ausztria), Aquincum, Siscia (Sisak, Sziszek, Horvátország) és Sirmium (Sremska Mitrovica, Száva-szentdemeter, Szerbia) voltak. A provincia a késő császárkor ideje alatt központi jelentőséggel bírt, mint Rómához közel fekvő és egyben határterület. Néhány császár itt született, de még felsorolni is hosszú lenne a Pannoniában hosszan tartózkodó, illetve itt háborúskodó uralkodókat.

Hazai történetírásunkban először Anonymus tudósított a limes romjairól, majd Antonio Bonfini, Thuróczy János, Oláh Miklós, a sokat utazó Luigi Fernando Marsigli hadmérnök és Bél Mátyás írtak róla. 1848–49 után megjelent a limeskutatók első nagy generációja, Rémer Flóris és Orbán Balázs. A kiegyezés után megkezdődött Aquincum feltárása, 1894-ben megnyitotta kapuit az Aquincum Múzeum, és vidéken is fellendült a római kor emlékeinek feltárása. Az 1930-as években Alföldi András tevékenysége nyomán limeskutatásunk világviszonylatban jelentőssé vált. Az 1976-os, első ízben megtartott magyarországi Limes Konferencia új lendületet adott a feltárások folytatásának. Az akkori nagyberuházások tervei leletmentési munkálatok megindítására készítették a régészeket.

1987-ben került a Világörökségi listára az Egyesült Királyságban, Skóciában található Hadrianus-fal. 2005-ben világörökségnek nyilvánították a limes németországi részeit. Nálunk a világörökségi nevezést szolgáló kutatások az ezredfordulón kezdődtek el. Ebben úttörő szerepet vállalt a Visy Zsolt professzor által vezetett Pécsi Tudományegyetem Ré-

gészeti Tanszéke. 2004-ben hazánk is csatlakozott ahhoz a világörökségi kategóriához, amelyet Visy professzor javaslatára hoztak létre. Ennek értelmében a limes különböző országokban található szakaszait egy-egy világörökségi helyszíneként kezelik a jövőben. Azok az országok, amelyeknek limesszakaszai elnyerik a világörökségi címet, csatlakoznak ehhez a helyszínek sorozatát magában foglaló kategóriához. Eddig Anglia, Skócia és Németország lettek tagok.

A hazai kutatásokat különböző pályázatok és programok segítségével finanszírozzák. 2000 és 2007 között a Cultura 2000 és a The Frontiers of the Roman Empire, 2008-tól pedig a Central Europe program keretében megvalósítani kívánt Danube Limes Projekt nemzetközi pályázat részesei voltunk.

A MAGYARORSZÁGI LIMES MINT VILÁGÖRÖKSÉGI VÁROMÁNYOS

2009-ben került fel a magyarországi limes a világörökségi várományosi listára.

A 2010-ben létrejött Magyar Limes Szövetség legfontosabb feladatának a világörökségi cím elnyeréséhez nyújtott civil összefogás megszervezését tekinti, de jelentős részt vállal az ehhez kapcsolódó kormányzati munka támogatásában is. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal 2011 májusában nemzetközi konferenciát szervezett, amelyen áttekintették a Danube Limes Projekt pályázat eredményeit. Visy Zsolt beszámolt az elvégzett feltárásokról, Máté Zsolt építészmérnök pedig bemutatta a világörökségi jelölés vázlatát. A Danube Limes Projekt a hazai örökségvédelem egyik zászlóshajójává vált. A világörökségi jelölés jegyében az elmúlt években több nemzetközi konferenciára került sor. 2011-ben az Union Académique Internationale (UAI) felvette támogatott programjai közé a magyar kezdeményezésű, nemzetközi szinten folyó limeskutatás programját. A 2012-ben elindult Dunai Limes Brand Projekt az Európai Unió társfinanszírozásával jött létre. Célja a limesvonal kevésbé ismert szakaszain fellelhető természeti, kulturális és épített örökség feltárása, megismertetése a nagyközönséggel, valamint egy közös márkanév létrehozása, mely összekapcsolja az eddig csupán szakaszosan létező értékeket. Segítségével a Római Birodalom egyik legjellegzetesebb épített emléke méltó helyet kaphat az UNESCO Világörökségi listáján. Ebben az EU-s projektben nyolc, limestémában érintett ország, Ausztria, Bulgária, Szlovákia, Románia, Szerbia, Magyar-

ország, Olaszország és Horvátország vesz részt. Magyarországot a gyöngyösi Károly Róbert Főiskola képviseli, amely mintegy 100 ezer eurót kapott arra, hogy teljesítse az általa vállalt részfeladatokat. A projekt várhatóan 2014-ig tart, és fő feladata a helyszíneken megtalálható kulturális és természeti értékek számbavétele, illetve egy olyan egységes márka, brand kialakítása, mellyel ezek az értékek eladhatóvá válnak.

**...egy olyan egységes márka,
brand kialakítása,
mellyel ezek az értékek
eladhatóvá válnak.**

A Dunai Limes Brand Projekt a Duna Stratégia kiemelt támogatását is élvezi, így kormányzati és pályázati forrásokra egyaránt számíthat.

A Magyar Limes Szövetség 2011-ben csatlakozott az angol–holland–osztrák–magyar Developing the Frontiers of the Roman Empire as a Transnational European Sustainable Tourism Product nevű projekthez, amely szintén uniós társfinanszírozású, és a limes maradványain a fenntartható fejlődés követelményeinek megfelelő turisztikai attrakciók fejlesztését célozza. Ez a projekt ez év januárjában zárult le.

2012 decemberében elkészült a világörökségi nevezés háromkötetes dokumentációja, amely a 417 km hosszú hazai Duna-szakaszon 86 település, 193 helyszín és közel 4600 ingatlan bevonását tervezi. A Magyar Limes Szövetség ügyvezető igazgatója, Hirschberg Attila szerint 2014 végére megkaphatjuk a világörökségi címet. Korábban a szakértők pénzhiányra, valamint az érintettek közötti egyetértés kialakításának nehézségeire hivatkozva szkeptikusabban ítélték meg a helyzetet. Jelenleg a Forster Központ és a Magyar Limes Szövetség fogja össze a rangos és jelentős gazdasági, turisztikai sikert ígérő cím elnyerésében érdekelteket.

Hogyan nézett ki a limes a rómaiak idejében? Az Imperium számára fenntartása „kiemelt beruházásnak” számított. A kezdeti időkben fából és földből épített menettáborok sorakoztak a hadi utak mentén, gondosan átgondolt terv szerint. Tervezőik ugyanazt a szerkezeti sémát követve építették meg őket. A légiós, ha egy táborot ismert, ismerte mindegyiket. Amikor a birodalom területe elérte a még ellenőrizni, uralni vélt maximális kiterjedését – bízva annak változatlanóságában, és a védelmi funkció előtérbe kerülésével –, áttértek a kőtáborok építésére. A szárazföldi védelmi vonalat mindig kőkerítés, védőárkok és őrtornyok szegélyezték. A népvándorlás

okoza háborúk következtében azonban a fennálló rendszert állandóan módosítani, fejleszteni kellett. Több ilyen limesépítési kampányról van tudomásunk. A 3. század első felében a vandálok támadása tette szükségessé, hogy később Diocletianus (284–305), aki átfogó reformokkal igyekezett úrrá lenni az Imperium több okra visszavezethető válságán, újabb építkezésbe kezdett. A 4. században a méltatlanul kevésbé becsült, Cibalae-ben (Vinkovce, Horvátország) született I. Valentinianus (364–375), akit Alföldi András az utolsó nagy pannon császárnak nevezett, szintén hozzákezdett a limes megerősítéséhez. Utána már csak I. Theodosius (379–395) – aki szerződéssel igyekezett megoldani a gót kérdést, és bár nem tudhatta, de véglegesen kettéosztotta a birodalmat – ért el átmeneti sikereket Pannoniában. Utódai már csak a kivonulás mikéntjén gondolkozhattak.

NÉHÁNY KÜLÖNLEGES ATTRAKCIÓ

Abban az esetben, ha a határ folyam menti volt, a védrendszert *ripának* nevezték. Így a Duna menti limes hazai szakaszának helyes elnevezése: *Ripa Pannonica*. Legjobban kiépített szakasza, amely a legtöbb ígéretes látnivalóval kecsegtet, Komárom-Esztergom megyében, Budapesten, illetve Pest megyében található. A turisztikai fejlesztés mikéntjéről még korai lenne bármi véglegeset mondani, de bárhogy is alakulnak a dolgok a világörökségi cím elnyerése után, van néhány olyan helyszínünk, amely biztosan sok látogatót ígér. Elsőként Brigetiót (Komárom, Szőny) kell megemlítenünk. Az erődítmények romjain túl, ezen a környéken impozáns villák romjait tárták fel. A csodálatos oltárkövek mellett egy kivételesen gyönyörű, Andromedát és Pegasust ábrázoló freskó került itt elő, ami akár a ripa itteni szakaszának turisztikai védjegye is lehetne. Az Esztergom és Visegrád (Pone Navata) közötti szakaszon rendkívül sűrű volt az erődrendszer, további feltárásuk és hasznosításuk nagy lehetőség és elsőrendű feladat. Dunakeszin egy kikötőerőd romjai kerültek elő, látható itt egy kisebb, állandó kiállítás is, amelynek tárgyait a Nemzeti Múzeum kölcsönözte. Budapest, mint köztudott, nagyon gazdag római emlékekben, amelyek nagy része a III. kerületben található. Külön említést kell tennünk a Hajógyári-szigeten feltárt pazar helytartói palota romjairól, amelyet a sikeres regények, filmek sorát megihlető Hadrianus építtetett. Neve már önmagában vonzerő. A palota romjainak sorsa vitatott, csak remélhetjük, hogy a világörökségi cím régészeti-turisztikai felhasználását fogja biztosítani. Az Erzsébet

híd pesti hídfőjénél található Contra Aquincum erődjének romjai. Bár a Duna volt a Barbaricumtól az Imperiumot elválasztó határ, a rómaiak részben stratégiai okokból, részben, hogy erejüket fitogtassák, a lehetséges tűzvonalban, a barbárok földjén is építkeztek. A presztízssokok itt a „veszélyes játék” képzetét kelthetik. Mindez marketingpromóciós szempontból szintén sokat ígér. Budapestről délre Lussonium (Dunakömlöd) táborának és erődjének romjai, valamint Intercisa (Dunaújváros) érdemel figyelmet. Az utóbbi – a dunai átkelő közelében épült megerősített római város – régészeti leletekben igen gazdag. Turisztikai szempontból azért is érdemes mindenképp fejleszteni, mert a város a külföldi turistákat felettébb vonzó „szocreál skanzen” lehetőségét is magában rejti. Dunaújváros, akár csak Esztergom, jó példája lehet a kulturális turizmusban is szükséges árukapcsolásnak. Esztergomot keresztény emlékei teszik erre alkalmassá, mert történelmi szempontból nézve minden későbbi keresztény emlékünknél „római eredetű”, mivel az ő korukban jelent meg a kereszténység az ország egy részében. Géza és Szent István hagyománya persze történelmi szempontból jóval fontosabb, de a turisztikai marketing sikerének szempontjából a külföldi turistákra, adekvát promóció segítségével, majd minden római kori keresztény emléktárgy, épület rendkívül nagy hatást gyakorolhat.

Ami az infrastruktúrát illeti, nem kevés tennivaló várat majd magára. Mivel folyami határról van szó, elkerülhetetlen a dunai hajózás fejlesztése, nem utolsósorban a Budapeستől délre fekvő, elhanyagoltabb folyószakaszon.

A Ripa Pannonica nemcsak mint önálló turisztikai termék ígér sokat. Kiegészítő termékként, incentive utak állomásaként, más kulturális rendezvények részeként is fokozott érdeklődésre tarthat számot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alföldi András: *Keresztény császárok, pogány Róma*. Attraktor, Budapest, 2005.
- Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit: *Római történelem*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
- Marketing and Management of Tourism in Natural Protected Areas*. Szerk.: Dr. Jandala Csilla, Harsányi János Főiskola, 2008.
- Tourism at World Heritage Cultural Sites*. WTO-ICOMOS, 1993.
- Tourism Congestion Management at Natural and Cultural Sites*. WTO, 2004.
- Visy Zsolt: *The Ripa Pannonica in Hungary*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006.